

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ТРОЯНД: ВІД САДІВ З ТРОЯНДАМИ ДО РОЗАРІЇВ

Здійснено ретроспективний аналіз історії культури троянд на тлі історичного процесу розвитку садово-паркового мистецтва. На підставі літературних джерел проаналізовано видовий склад представників роду *Rosa* L., що використовувалися у декоративному садівництві, починаючи з III тисячоліття до н.е. і до нашого часу. Розглянуто сучасні підходи до планування розаріїв та використання сортів троянд різних садових груп.

Вступ

У сучасному індустріальному суспільстві троянда є однією з найважливіших декоративних культур. У 2007 році у світі нараховували понад 30000 сортів троянд різноманітних за біолого-екологічними та декоративними властивостями, покликаних задовольняти найрізноманітніші смаки споживачів і потреби садово-паркової архітектури та промислового квітництва [23]. Разом з тим, відповідно до вимог Флорентійської хартії Міжнародного комітету з історичних садів Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), реконструкційні роботи у старовинних садах і парках мають відбуватися із застосуванням видів, форм і сортів відповідної епохи [20]. У зв'язку з цим метою нашого дослідження було прослідкувати основні етапи історії культури троянд, їх інтродукції та селекції у загальному контексті розвитку садово-паркового мистецтва.

Матеріали та методи досліджень

Еволюцію поглядів на використання представників роду *Rosa* L. у декоративному садівництві та сучасні принципи побудови розаріїв вивчали, виходячи з аналізу літературних джерел, архівних документів та результатів експедиційних досліджень.

Результати досліджень та їх обговорення

Протягом п'яти тисячоліть людство насолоджується трояндою як декоративною рослиною, зробивши її символом краси й вишуканості, а також використовуючи її лікувальні та пряно-смакові властивості. Краса й аромат сприяли введенню троянди в культуру у країнах інтенсивного зрошувального

землеробства на Близькому Сході — у Вавилоні, Персії, Сирії, про що свідчать численні археологічні пам'ятки, на яких збереглися зображення її квіток [11, 14, 30].

У стародавній Персії (Ірані) троянда посідала панівне місце серед квіткових культур. На території цієї держави росло близько 20 видів троянд. Серед них жовті (*Rosa persica* J.F. Gmel., *R. kokanica* Rgl., *R. foetida* Herrm., *R. ecae* Aitch.), двоколірні (*R. foetida* var. *bicolor* Willmott), білі (*R. pimpinellifolia* L., *R. beggeriana* Schrenk., *R. boissieri* Crép., *R. phoenicea* Boiss., *R. brunonii* Lindl., *R. moschata* Bent.), червоні і рожеві (*R. webbiana* Wall. ex Royle, *R. pulverulenta* M. Bieb., *R. iberica* Sennen et Elias, *R. canina* L., *R. macrophylla* Lindl.) [5]. Їхні особливості — різноманітне забарвлення та наявність у деяких видів напівмахрових та махрових форм.

У Персії існував культ троянди. І нині у перській мові «гюль» застосовується у двох значеннях: власне троянда і квітка взагалі, звідси поетична назва Персії — «гюлістан» — країна троянд або ж країна квітів. З пелюсток отримували трояндову олію і виробляли трояндову воду. Поети оспівували кохання соловейка до троянди. Їх зображували на мініатюрах, тканинах.

Як контраст до сухого, маловодного, пустельного ландшафту в Персії створювались сади з каналами, каскадами, фонтанами. Штучна система каналів диктувала необхідність геометричного планування садів. Згодом цей принцип розвинувся в складну регулярну систему з діагональними доріжками, що відходили від центральної водойми. Навколо садів зводились високі стіни, які захищали рослини

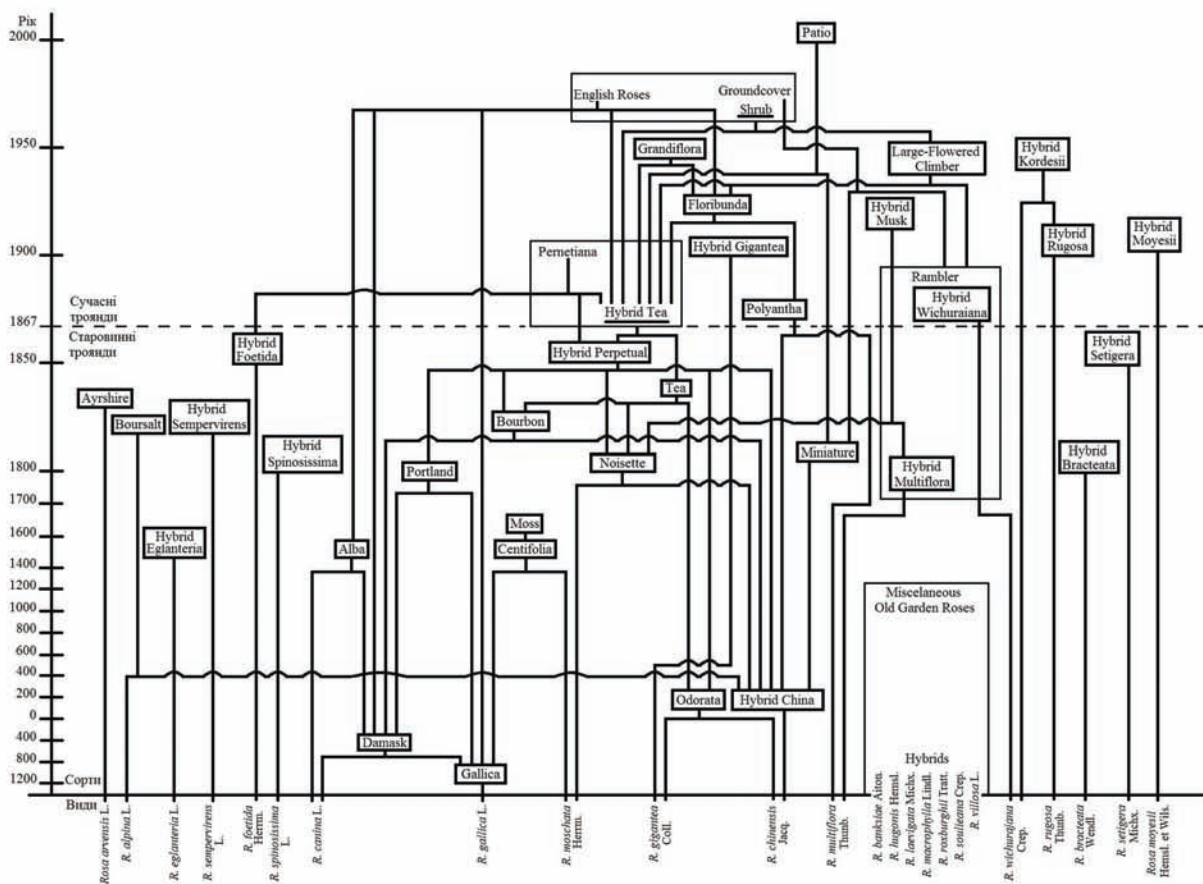

Рис. 1. Походження садових груп троянд

і водні системи від гарячих вітрів і пісків, створюючи додаткову тінь. Цікаво, що давньоперське слово *rairdaeza*, що увійшло до багатьох європейських мов у значенні «рай» (англ. *paradise*, ісп. *paraíso*, іт. *paradiso*, нім. *Paradies*, фр. *paradis*) означає «сад, оточений стіною». Це оазис творчості, символ щасливого буття. Сади утопали у квітах і зелені дерев. Крім троянд, сади Персії прикрашали конвалії, лілії, іриси, нарциси, турецька гвоздика, бузок. Взяли розцвітали білі й голубі гіацинти, навесні — тюльпани, анемони, півонії. У записках мандрівників згадуються волошки, нагідки, мак, примули, шафран, мигдальні, абрикосові, сливові, персикові й фігові дерева, а також вишні, гранати, апельсини, лимони. Все це на тлі кипарисів, сосен, чинар [5, 25].

З Персії культура троянд розповсюдилася спочатку до Малої Азії, згодом — у V ст. до н.е. до Греції, а звідти до Македонії, Риму, Єгипту, Сицилії

та Південної Франції. Відомостей про використання троянд у садовому мистецтві античності збереглося небагато. Їх оспівують поети Сафо, Піндар, Анакреонт, згадують у своїх творах історики Геродот і Плутарх, описує «батько ботаніки» Теофраст [8, 32].

У Стародавньому Римі та його провінціях культура троянд отримала новий поштовх до розвитку. Пліній Старший у своєму творі «*Historia Naturalis*» наводить численні приклади застосування троянди як лікарської рослини. Водночас троянда широко використовувалася у повсякденному житті римлян як елемент релігійних церемоній, світських урочистостей, для особистого вжитку як декоративна й ароматична рослина. Зростання потреби у трояндах спричинило розвиток господарств, що спеціалізувалися на вирощуванні цієї культури. Вергілій згадує «*biferique rosaria Paesti*» («і трояндові сади

Пестума (місто на південному заході Італії), що цвітуть двічі на рік»). В епоху імператорів захоплення трояндами подеколи виходило за межі розумного, і, зрештою, ця рослина стала символом римських розкошів [27, 32, 34].

У VII–XII ст. одночасно з розповсюдженням ісламу троянди починають завозити через Малу Азію, Єгипет, Північну Африку до Іспанії, а надалі, під час хрестових походів, до Франції, Німеччини й Англії.

В основу побудови монастирських садів Західної Європи було покладено християнську символіку: планування було хрестоподібне, у цих садах обов'язково повинні були рости райські рослини: яблуня, лілії, а також шипшини з дрібними немахровими квітами — *R. canina*, *R. rubiginosa* L., *R. gallica* L. Їх використовували як живопліт навколо саду або обабіч алей. По суті це були квіткові сади з трояндами. У монастирських садах Стародавньої Русі також росли шипшини як декоративні й лікарські рослини. Відібрані серед шипшин форми вирізнялися красою квіток, рясністю і тривалістю цвітіння. Вони набували все більшого розповсюдження, стаючи під впливом інтенсивної садової культури досконалішими (рис. 1) [4, 5].

У 1240 р. Тібо граф Шампанський привіз із Сирії небачену досі махрову *R. damascena* Mill., яку розмножив і посадив навколо свого замку біля міста Провен (Франція), або навколо мурів цього міста (історія не уточнює) [24]. Звідси ця троянда поширилася всією Європою, потрапила, в тому числі, й до Англії, де її зображення використовували на гербах. Відома тридцятирічна війна між Йорками і Ланкастерами отримала назву війни Алої і Білої троянд за кольором геральдичних квіток, зображених на гербах цих родин. Символом миру між ними стала привезена хрестоносцями у XV ст. дамаська троянда з червоно-білими квітками.

Хоча троянди у Східній Азії (Індії, Китаї, Японії) були відомі вже близько тисячоліття, ідею створення персидського саду і, власне, персидські троянди привнесли до Індії у XVI ст. Нащадок Чингізхана імператор Бабур вважається засновником могольських садів у Індії. Почався золотий вік індійського мистецтва і архітектури, який поєднував художні стилі Персії і Раджастану. Правнук Бабур-ра Джахангір (XVI ст.) створив для своєї коханої дружини Нур-Махал сади «Шалімар» («місце кохання») і «Нішат» («сад насолод») — найкращі

з кашмірських садів, рясно оздоблені трояндами. За легендою Нур-Махал вважається винахідницею трояндової олії [5].

Всього за роки правління моголів у знаменитій Кашмірській долині було створено близько 700 садів. Вони були подібні до персидських, проте у них ширше використовувались водні системи. Червоні троянди, фіалки, нарциси росли тут вільно, як польові квіти.

Тим часом, у європейських садах епохи Ренесансу (XV–XVI ст.) майстри садового мистецтва намагалися продовжити час привабливості саду введенням вічнозелених рослин: лавра, самшиту, мирту, кипарисів. Їх висаджували вздовж алей у поєднанні з трояндами, фіалкою, лавандою та іншими ароматними квітами і травами. Оскільки більшість старовинних троянд протягом 7–11 місяців на рік не становлять інтересу, скромна старовинна троянда не могла конкурувати з пишними жоржинами, півоніями, привезеними з інших країн. Троянди використовували як живопліт, ними вкривали арки.

В подальшому кількість сортів збільшувалася за рахунок ввезення їх з інших країн, а також завдяки схрещуванню старовинних троянд між собою. Від спонтанного схрещування *R. canina* і *R. damascena* Mill. отримали білу троянду *R. alba* L. та її сорти з махровими запашними білими й рожево-білими квітами [15]. В цей період була інтродукована *R. moschata* Herzm., яка в природі росла в Індії та Південному Китаї і відзначалася сильним плетистим ростом. Культурні її форми мали квіти відтінків від білих до жовтих [7].

На відміну від монастирських і замкових садів у садах Ренесансу головне місце посідає людина, слабшає християнська символіка, натомість посилюється призначення саду як місця відпочинку, розваг, гулянь, прийому гостей.

Епоха Відродження зіграла ніби підготовчу, нагромаджувальну роль в історії розвитку розарію. Європейські селекціонери продовжили роботу з виведення нових сортів троянд, накопичувалися теоретичні знання в галузі садового мистецтва, а ось розвиток безпосередньо садів троянд ніби запізнювався. Трансформація розаріїв у подальшому деякою мірою не узгоджується із зміною архітектурних стилів. Так справжні барокові розарії з'явилися лише у XVIII–XIX ст., а в архітектурі цей стиль існував з кінця XVI ст.

У XVII–XVIII ст. принципово змінюється композиція садів і парків — з'являються доріжки у вигляді хвилястої лінії. В епоху бароко хвиляста лінія перетворюється на елемент естетичного культу. Сади й парки відзначаються пишністю, вишуканістю квіткових композицій, бордюрів зі стриженого самшиту.

Барокові розарії являли собою так звані французький партер, який розбивали на попередньо спланованій поверхні, вперше з використанням газону, на тлі якого створювався малюнок квітників.

Селекційна робота, що проводилась у цей час, призвела до створення нових садових груп троянд. Головну роль при виведенні нових сортів відіграли троянди групи *Gallica*. Від цієї групи беруть початок троянди групи *Centifolia*, які вперше з'явилися у Голландії у XVI ст. Більшість серед 500 відомих сортів цієї групи виведено у Франції. До появи в Європі сучасних садових троянд центіфольні троянди були дуже популярні, вони поширені в наших садах до цього часу. В 1616 р. у Франції було знайдено і виділено в окрему групу мохові троянди (*Moss*) — природну мутацію троянд *Centifolia* з мохоподібними залозистими виростами на квітконіжках, чашечках і чашолистках квіток. Наприкінці XIX ст. їх було відомо 226 сортів, до нашого часу дійшло близько 50 сортів [6].

На межі XVIII і XIX століть завдяки схрещуванню троянд *Gallica* і *R. × damascena* var. *sempervirens* було одержано гібриди, здатні до повторного цвітіння. На знак поваги до Маргарет Кевендіш Бентінк, другої герцогині Портлендської, яка вирощувала ці троянди у власному ботанічному саду в Балстроуді (Англія), ця група троянд отримала назву портлендські троянди (*Portland*). Разом з тим вважається, що сорт 'Portlandica', вперше зареєстрований у 1782 році саме як портлендська троянда, має італійське походження. Квітки троянд цієї групи переважно густомахрові, від білого, блідо-рожевого до фіолетово-пурпурового забарвлення. Портлендські троянди вирізняються також морозостійкістю: вони здатні витримувати холоди до мінус 29 °C [28, 29].

У другій половині XVIII століття європейські троянди було схрещено з китайськими трояндами — комплексом видів (секція *Chinensis*) і культурних сортів, які вирощували у Китаї понад тисячу років [17, 35].

Для схрещування були використані, зокрема, чотири вирощуваних у культурі сорти китайських

садових троянд, відомих як «китайські племінні троянди» (*China Stud Roses*) — Slater's Crimson China, Hume's Blush Tea-scented China, Parsons' Pink China і Parks' Yellow Tea-scented China. Більшість сучасних гібридів містить генетичний матеріал від принаймні одного з цих сортів. Отримані внаслідок схрещування нові сорти мали певні особливості, до цього не властиві європейським трояндам: негустегалуження куща, червоне забарвлення молодих листків, темно-червоне забарвлення квіток, яке не тьмяніло з часом, нові аромати, витончені бутони і своєрідні квітки з високим центром, повторне цвітіння [12, 18].

J. Harkness (1978) і L. — Å. Gustavsson (1999) вважають, що від схрещування 'Slater's Crimson China' з невідомим сіянцем у першій чверті XIX століття в Європі з'явилися мініатюрні троянди. Це твердження ґрунтується на подібності листків 'Slater's Crimson China' і мініатюрних троянд. С. С. Hurst (1941), Н. Higson (2012) вважають вихідною формою мініатюрних троянд сорт Parsons' Pink China. За ще однією, найрозповсюдженішою, версією європейські мініатюрні троянди походять від поширеної в культурі у Китаї низькорослої (до 75 см заввишки) кущової троянди *R. chinensis* 'Minima' (Sims) Voss. [18].

З Китаю в Європу також були завезені плетисті троянди: *R. gigantea* Coll. ex Crépin (у 1789 р.), *R. banksiae* Aiton fil. (у 1807 р.). З Японії наприкінці XIX ст. (за деякими даними — у 1781 р.) до Європи потрапили *R. multiflora* Thunb. та *R. rugosa* Thunb. Селекціонери використали ці троянди як батьківські форми для створення нових сортів. За участю *R. rugosa* виведено близько 150 сортів. Це один японський вид — *R. wichuriana* Crev. завезений до Європи в 1889 р. німецьким ботаніком М. Е. Віхурою. Вона стала родоначальником багатьох сучасних плетистих троянд [17].

Отже, у XIX ст. в Європі до цілого ряду шипшин, старовинних троянд, їхніх гібридів додалися японські й китайські види та сорти, основною особливістю яких є тривале і повторне цвітіння. В цей же період не припинялась інтродукція іранських троянд. Таке зростання видового й сортового різноманіття стало підґрунтям для створення колекцій троянд. Перша така колекція з'явилась у Франції. Ідея створення розарію належала дружині Наполеона Бонапарта імператриці Жозефіні. На захід від Парижу в маєтку Мальмезон, на ділянці площею

260 га у 1799 р. розпочалось будівництво парку. У 1804 р. Жозефіна вирішила зібрати зразки всіх існуючих сортів троянд, їх на той час існувало лише 250. Композиція розарію була незвичайною для тих часів: були відсутні симетрія і регулярність планування доріжок. Троянди росли не в геометрично правильних грядках, а на галявинках, на поєднаннях звивистих доріг, біля альтанок, у кінці алей, що притаманно ландшафтному стилю. Мальмезон став прообразом парку Багатель у Парижі, розарію л'Ей та інших чудових садів [5].

Початок і особливо середина ХІХ ст. — своєрідний пік творення троянд. Все найцінніше — тривале цвітіння, чудова форма квітки чайно-гібридної троянди, штамбово форма, плетисті троянди — з'явились у цей час. Нові сорти виводили головним чином у Франції й Англії, звідки вони поширювалися по всьому світу [5].

Вважається, що бурбонські троянди (Bourbon) є наслідком спонтанного схрещування *R. × damasce-na* var. *sempreflorens* і китайської троянди 'Parsons' Pink China', що використовувалися для створення живоплотів на острові Бурбон (нині Реуньйон). Насіння знайденого там гібрида директор місцевого ботанічного саду, відомий французький ботанік Н. Бреон надіслав до Франції. Вирощена з цього насіння у 1823 р. садівником А. Жаком троянда отримала назву 'Rosier de l'Île de Bourbon'. Надалі було отримано низку сортів, об'єднаних в окрему садову групу. Бурбонські троянди мали білі, рожеві, червоні або пурпурові, округло-чашоподібні, махрові, запашні квітки діаметром до 10 см, здебільшого зібрані у суцвіття. Переважній більшості перших сортів Bourbon були властиві довгі плетисті пагони й одноразове цвітіння; сорти, отримані згодом, мали кущі до 1,5 м заввишки з товстими прямими або дугоподібними пагонами і їм було притаманне тривале цвітіння протягом літа (за умов достатнього зволоження — і протягом осені). Вадами бурбонських троянд є недостатня стійкість до збудників захворювань і слабка зимостійкість. Наприкінці ХІХ століття ця група троянд втратила свою популярність, проте вона відіграла важливу роль у подальшій гібридизації при виведенні нових сортів троянд [6, 26].

Протягом усього ХІХ століття у Європі тривали роботи з отримання сортів троянд, яким було б властиве рясне тривале цвітіння у поєднанні з морозостійкістю. 1830 року в додатку до каталогу

«Catalogue descriptif, methodique et raisonne, des espèces, variétés et sous-variétés du genre Rosier, cultivées chez Prevost Fils, pépiniériste a Rouen...» з'являється сорт, названий його автором Ж. Лафеєм Hybride Remontant, à Bois Lisse — «повторноквітучий м'якодеревинний гібрид». Результатом наступних схрещувань *R. chinensis* var. *spontanea* і *R. × odorata* (hort. ex Andrews) Sweet з трояндами садових груп Portland, Bourbon і Noisette (нуазетовими — отриманими внаслідок схрещування *R. chinensis* Jacq. з *R. moschata*) стали численні повторноквітучі сорти. Їх об'єднали у садову групу ремонтантних троянд (Hybrid Perpetual). До кінця ХІХ століття ремонтантні троянди посідали у садовій культурі домінуючу позицію [4, 6, 17, 31].

Продуктом схрещування *R. × odorata* з нуазетовими й бурбонськими трояндами стали численні сорти чайних троянд (Tea), що мали характеристики, не притаманні тогочасним європейським трояндам: широку гаму забарвлення квіток (рожеві, білі, кремові, т. зв. «світанкових» тонів — золотисті й ніжно-рожеві, подеколи червоні, жовті, оранжеві), а також квітки з високим центром. Цвітуть повторно. Разом з тим морозостійкість чайних троянд залишалася низькою [6].

Чайно-гібридні троянди (Hybrid Tea) з'явилися внаслідок схрещування ремонтантних і чайних троянд. Першим сортом цієї групи вважають 'La France' (Guillot Fils, 1867). Троянди, отримані внаслідок схрещування цього сорту з іншими, наприклад із сортом 'Lady Mary Fitzwilliam' (Bennett, 1882), набули популярності завдяки стійкості й потужному росту, успадкованим від ремонтантних предків, та ніжному забарвленню і характерній формі квітки, успадкованим від чайних троянд. З 1884 року цю групу відокремили від ремонтантних троянд, а незабаром, завдяки зворотному схрещуванню з останніми, було отримано червоні сорти. Нині чайно-гібридні сорти посідають провідне місце у світовому сортименті троянд [6, 17].

1804 року до Англії з Китаю була інтродукована *R. multiflora* var. *carnea* Thoug, що стала вихідною формою для плетистих троянд [22]. У 1862 році до Франції з Японії було надіслано насіння аборигенного виду *R. multiflora* Thunb. — лазячого куща, що утворює пагони до 7 м завдовжки. Квітки діаметром 1,5–2 см, білі або рожеваті, зібрані у багатоквіткові, переважно пірамідальні суцвіття. Цвітіння рясне, тривале [6, 9].

У 1870-х роках внаслідок схрещування низькорослих, повторноквітучих *R. multiflora* з *R. chinensis* var. *spontanea* (можливо, з нащадками 'Parsons' Pink China') було отримано сорти садової групи Polyantha — низькі кущові троянди з численними, дрібними (3–4 см у діаметрі), переважно рожевими, червоними або білими, махровими квітками. Цвітіння рясне, безперервне [6, 18].

Успіхи інтродукції й активізація селекційної роботи сприяли піднесенню культури троянд у садівництві й садово-парковому мистецтві. У 1876 р. утворилось англійське Товариство троянд. Публікувалися журнали, книги, присвячені трояндам. Закладалися розсадники, сади, розарії, де поряд з трояндами росли лобелії, левкої та інші квіти. У Франції поблизу Парижу було створено декілька розаріїв у класичних французьких традиціях. Вони популярні, життєздатні й улюблені до цих пір. Вважалося, що в розаріях слід поєднувати різні стилі — як регулярний, так і вільний, розарій оточувати природним лісом, а підхід до нього тисом, падубом, ялицею, самшитом.

В XIX ст. на теренах України також спостерігалося захоплення трояндами. Велика робота з інтродукції проводилась у ботанічних садах: Харківському (заснованому в 1804 р.), Одеському (1820 р.), Київського університету (1835 р.). У другій половині XIX ст. значну роль у поширенні троянд по Україні зіграли фірма Веркмейстера-Куляшениця (1867 р.), розсадники Ю. К. Роте в Одесі, К. І. Бера у Кременчуці, А. В. Десятова і М. В. Вороного у Прилуках Полтавської губернії, Гребенниківський маєток графа М. М. Толстого у Харківській губернії. На початку XX ст. (1911 р.) в Києві популярністю користувалась фірма К. Г. Мейера. В цей час у розсаднику фірми вирощувалося близько 700 сортів троянд, у тому числі 80 сортів штамбових, 200 сортів у горщиках, близько 30 сортів тих, що не потребують укриття, 60 сортів — новинки останніх років. В Луганську троянди розводили з 1914 р. у Слов'яно-Сербському товаристві сільського господарства [5].

У Нікітському ботанічному саду, заснованому в 1812 р., інтродукцією троянд опікувався директор Х. Х. Стевен. У 1816 р. колекція троянд становила 62 види й сорти. До 1892 р. вона збільшилася до 280 сортів. Другий директор Нікітського ботанічного саду М. А. Гартвіс привіз із Прибалтики 200 новинок західної селекції. Він особисто займався

селекцією і вивів 100 вітчизняних сортів троянд. На 1912 р. колекція Нікітського ботанічного саду нараховувала 2,7 тис. сортів троянд. На Південному березі Криму були засновані розарії в Гурзуфі, Партеніті, Артеку, Алупці, Лівадії, Ореанді, поблизу Ай-Тодора [3, 5].

Нині найвизначнішими у світі розаріями є La Roseraie du Val-de-Marne (1894 р.) і Parc de Bagatelle (1905 р.) у Франції; Europa-Rosarium у Зангерхаузені (1898 р.), розарій у Цвайбрюккені (1914 р.), Rosarium Uetersen (1929 р.), Westfalenpark у Дортмунді (1969 р.), розарій парку Insel Mainau в Німеччині; Queen Mary Gardens у Лондоні, Royal National Rose Society Gardens поблизу Сент-Олбанс (2500 сортів) у Великій Британії, The International Rose Test Garden у Портленді, сади American Rose Society Center у Шривпорті, США, Королівський ботанічний сад в Канаді, парк дель Осте в Іспанії, Parc de la Grange у Швейцарії та інші.

Для французьких розаріїв XX ст. характерним є розміщення троянд на рівній території з використанням симетричності, регулярності планування, різноманітних пергол, колон, решіток, альтанок, водойм і фонтанів, статуй, вічнозелених рослин, стриженого самшиту і т. д.

Німецьким й англійським розаріям властиве облаштування розаріїв на дещо горбкуватій місцевості, на фоні газонів, у поєднанні з водоймами, що створює враження природного ландшафту, де поєднуються мальовничі групи троянд, дерев, кущів, довгі, широкі, без крутих поворотів алеї.

На початку XX століття данський селекціонер Д. Т. Паульсен отримав від схрещування поліантових і чайно-гібридних троянд сорти 'Ellen Poulsen' (1911), 'Rödhätte' (1912), 'Kirsten Poulsen' (1924), 'Else Poulsen' (1924), схожі на поліантові за характером суцвіття, та з подібними до чайно-гібридних, але дрібнішими квітками були об'єднані у групу гібридно-поліантових, або паульсенівських троянд. Надалі від повторних схрещувань гібридно-поліантових троянд з чайно-гібридними та іншими садовими групами було отримано сорти, об'єднані у групу флорібунда (Floribunda) [6].

У 1965 р. у світовій класифікації троянд виокремлено групу напівплетистих троянд (Shrubs), яку небезпідставно вважають найперспективнішою щодо застосування у ландшафтному будівництві з огляду на різноманіття форми кущів, суцвіть, махровості й форми квіток троянд, що належать до цієї

групи [2]. Багатьом з них властиві потужний ріст і повторне цвітіння, оскільки значну частину сортів напівплетистих троянд було отримано завдяки схрещуванню плетистих троянд з чайно-гібридними. Довгі пагони, подібні до таких у плетистих троянд, сягають 2–3 м завдовжки, а великі квітки й повторне цвітіння успадковані від чайно-гібридних троянд.

Серед напівплетистих троянд особливе місце посідають так звані англійські троянди (English Roses, у виданнях США — New Shrubs), створені у 70-х роках ХХ ст. англійським селекціонером Девідом Остіном внаслідок схрещування старих троянд — Gallica, Hybrid Alba та інших груп з сучасними чайно-гібридними й трояндами флорібунда, а також із нуазетовими трояндами [10]. За формою квітки англійські троянди подібні до старовинних сортів: квітки чашоподібні, розеткоподібні, з численними пелюстками. Вони поєднують шарм і аромат старовинних сортів з широким спектром кольорів і повторним цвітінням сучасних. Від вихідних сортів чайно-гібридних троянд і флорібунда вони успадкували високу стійкість проти збудників захворювань. За сприятливих кліматичних умов англійські троянди утворюють сильноорослі кущі до 2 м заввишки.

Триває селекційна робота з мініатюрними і плетистими трояндами, і в 70-х роках ХХ ст. були виведені ґрунтопокривні троянди (Groundcover) нового покоління, які також відносять за світовою класифікацією до напівплетистих [2]. Вони утворюють розлогі кущі, діаметр яких більший від висоти, швидко розростаються і утворюють щільний килим із пагонів, листків і квіток, що є чудовим покривом для крутосхилів, оздобою для кам'янистих гірок, підпирних стінок, для ділянок саду, мало придатних для вирощування інших декоративних рослин. Ґрунтопокривні троянди мають ефектний вигляд, щеплені на штабл. Цвітіння триває з початку літа до осені.

Підхід до планування розарію разом з віяннями епохи в кожного ландшафтного архітектора свій. В наші часи є розарії-колекції, де можуть бути представлені сорти певних садових груп, розарії-експозиційні ділянки з невеликою кількістю сортів, але вони представлені великою кількістю рослин, масивами. Існують розарії, створені для демонстрації досягнень селекції з метою продажу або для наукової роботи. Сучасні розарії не відзначаються величезною кількістю видів і сортів. Розарій в Генфе (Швейцарія) має 180 сортів, в Гаазі (Нідерланди) — 350 сортів,

в Копенгагені (Данія) — 275 сортів, Нью-Делі — 400 сортів.

У приватних садах та при озелененні установ використовують незначну кількість найпоширеніших сортів. Нині у приватних садах все частіше застосовують міксбордери, де одночасно використовуються деревні, кущові, багаторічні трав'янисті рослини (злаки, ґрунтопокривні рослини, цибулинні). Троянди використовують у міксбордерах як акценти — одним або кількома кущами в супроводі високорослих трав'янистих багаторічників. Це, в першу чергу, синьоквіткові (дельфініуми, іриси, аконіт, котяча м'ята, люпин) та декоративнолистяні культури (жовтозілля і лаванда). Зелені кущі (туї, тис) виступають у ролі куліси, фону, на якому квітки троянд надзвичайно виразні.

Вітчизняна практика створення садів троянд має свої особливості. Зазвичай розарії створюються при ботанічних садах і вони обмежені у площі. Їх метою є постійне введення і випробування сортів з інших регіонів, показ кращих сортів і садових груп. Такі розарії мають колекційну ділянку, розсадник для розмноження і експозиційну частину для демонстрації кращих сортів. На експозиційній ділянці розарію Головного ботанічного саду ім. М. В. Цицина Російської Академії наук представлено близько 170 сортів троянд. У колекції Нікітського ботанічного саду нараховують близько 1,2 тис. видів і сортів троянд. Великий розарій створений у Національному ботанічному саду НАН України ім. М. М. Гришка: тут представлено 23 види шипшин і близько 150 сортів троянд. В експозиції розарію Національного дендропарку «Софіївка» представлено понад 250 сортів троянд, що належать до 11 садових груп.

Парк «Софіївка» створювався наприкінці ХVІІІ — на початку ХІХ століття і взірцем при його створенні були європейські парки, тому квіти і, в тому числі, троянди посідали і повинні посідати в ньому чільне місце. Це засвідчують описи парку, зроблені С. Трембецьким, де Лагардом, С. Грозою [13, 21, 33]. Розкішні квіти висаджували, зокрема, у вазі «Храму Посейдона». Також в описах згадуються вази з квітами, мармурова ваза, оточена гірляндою троянд, що символізувала храм Флори, на Єлисейських полях. На довоєнних фотографіях Партерного амфітеатру видно серпантинні доріжки, між якими розміщені рабатки з квітів.

За даними С. Бонєцького в «Софіївці» у 1927 р. було 5 видів і 53 сорти троянд [1]. За архівними

даними асортимент троянд, що пропонувався до продажу восени 1928 р. — навесні 1929 р. відділом декоративного садівництва Уманського училища садівництва і землеробства (нині Уманський національний університет садівництва), якому належав тоді парк, становив 39 сортів. Це були бурбонські, нуазетові, пернеціанські, плетисті, ремонтантні, чайні, чайно-гібридні троянди, гібриди *R. alba* L., *R. foetida* Herzm., *R. gallica* L., *R. rugosa* Thunb.

В 1955 р. на верхній терасі Партерного амфітеатру на площі 1,9 га було висаджено 2738 шт. кущів троянд 41 сорту, а вздовж підпірної стінки — 105 шт. плетистих троянд (сортів 'Rubin', 'Crimson Rambler', 'Veilchenblau' та 'Wartburg'). Ці дрібноквіткові троянди в 1989 р. були замінені великоквітковими сортами 'Flammentanz' та 'Glenn Dale'. Неодноразово ухвалювалися рішення про садіння й досаджування, заміни та ліквідацію ділянок троянд на Партерному амфітеатрі. Це пов'язано з тим, що сучасні сорти троянд не вписуються в архітектуру парку та вимагають постійного догляду та охорони.

В історичній частині парку, на наш погляд, повинні бути розміщені сорти троянд, які підкреслювали б красу ландшафтів і водночас не вимагали особливого догляду — тобто паркові троянди. Зрозуміло, що відновити насадження тих самих сортів, які були представлені в парку 200 років тому, неможливо. Разом з тим, деякі старовинні троянди, що належать до садових груп, які застосовувалися у паркових композиціях у XVIII–XIX ст., і тепер ми використовуємо як в історичній, так і в новій частинах парку (гібриди *R. alba* L., *R. centifolia* L., *R. foetida* Herzm.). Крім того, ми вважаємо за доцільне впроваджувати у композиції сучасні сорти паркових троянд (наприклад, 'Robusta'), а також нову групу англійських троянд, сорти яких поєднують габітус, форму квітки й аромат старовинних троянд з повторним цвітінням, притаманним сучасним сортам.

Сучасна колекція троянд у дендропарку нараховує близько 600 сортів. Можливість для їх демонстрації з'явилася з будівництвом нової адміністративно-господарської зони, де в 1998–1999 рр. був створений розарій. На території площею 0,5 га виокремлено 17 секторів, які, в свою чергу, поділені на п'ятиметрові ділянки завширшки 1 м, засаджені трояндами одного сорту. В межах сектору висаджували троянди подібних кольорів. Сорт від

сортів відділений ґрунтопокривними рослинами, які цвітуть навесні до початку квітання троянд. Кольорова гама — від рожевих троянд під соснами до темно-червоних під ялівцевою гіркою, від темних біля центральної дороги через пурпурові, жовтогарячі, жовті, до білих під огорожею. Чайно-гібридні троянди сконцентровані на частині, ближчій до лабораторного корпусу. Троянди груп флорібунда, поліантові, мініатюрні зосереджені у зоні за ялівцевою гіркою. Паркові троянди висаджені під соснами, а плетисті — вздовж огорожі по вулиці Київській.

Створення розарію та інших експозиційних ділянок з трояндами на території дендропарку має на меті кілька цілей:

- 1) декоративне оздоблення вхідної зони;
- 2) демонстрація сортового різноманіття троянд різних груп, інтродукованих до дендропарку;
- 3) колекція форм і сортів, яка послуговує науковим і навчальним цілям;
- 4) популяризація сортів та форм для використання в озелененні;
- 5) реклама сортів, які можна придбати в магазині;
- 6) джерело маточного чистосортного матеріалу для розмноження троянд.

Крім того, близько 450 сортів троянд представлено на колекційній ділянці. На полях дослідно-виробничої ділянки дендропарку щороку вирощується 20–30 тис. шт. саджанців щеплених троянд і до 20 тис. кореневласних.

Висновки

Отже, на всіх етапах історії розбудова садово-паркових об'єктів супроводжувалася застосуванням троянд у ландшафтних композиціях відповідно до тогочасних тенденцій, що доводить незамінність цієї культури при реконструкції паркових насаджень. Разом з тим, численні сорти троянд сучасної селекції, що перевершують старовинні троянди за рівнем стійкості проти негативних чинників довкілля, можуть бути використані у процесі реконструкції історичних парків, не створюючи дисгармонії.

Перелік посилань

1. Бонецький С. Деревні та чагарникові породи парку III Інтернаціоналу (кол. «Софіївка») м. Умані / С. Бонецький // Тр. с. — г. ботаніки. — Харків: Рад. селянин, 1927. — Т. I, вип. 4. — С. 189–194.
2. Бумбеева Л. И. Розы / Л. И. Бумбеева. — М.: Кладзь-Букс, 2010. — 256 с.
3. Галиченко А. А. Николай Гартвис и коллекция роз

- Императорского Никитского ботанического сада / А. А. Галиченко // Бюллетень Никитского ботанического сада. — 2001. — Вып. 83. — С. 16–19.
4. *Ижевский С. А.* Розы / С. А. Ижевский. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Сельхозгиз, 1958. — 336 с.
 5. *Мешкова В. И., Рубцова Е. Л.* Сад роз / Валентина Мешкова, Елена Рубцова. — К.: Мистецтво, 2007. — 144 с.
 6. *Розы.* Итоги интродукции / В. Н. Былов, Н. Л. Михайлов, Е. И. Сурина. — М.: Наука, 1988. — 440 с.
 7. *Сааков С. Г.* Розы / С. Г. Сааков, Д. А. Риекста. — Рига: Зинатне, 1973. — 359 с.
 8. *Феофраст.* Исследование о растениях / [пер. с др. — греч. и примеч. М. Е. Сергеевко; ред. И. И. Толстой и Б. К. Шишкин]. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. — 589 с. — (Классики науки).
 9. *Хржановский В. Г.* Розы / В. Г. Хржановский. — М.: Сов. наука, 1959. — 494 с.
 10. *Austin D.* Handbook of Roses: 2009–2010: [catalog] — Albrighton: David Austin Nursery Limited, 2009. — 121 p.
 11. *Debener Th.* Exploring Complex Ornamental Genomes: The Rose as a Model Plant / Th. Debener, M. Linde // Critical Reviews in Plant Science. — 2009. — Vol. 28. — P. 267–280.
 12. *Gardes L.* Molecular Typing and History of the Provins Roses Horticultural Group / Gardes L., Heizmann P., Joyaux F. // European Journal of Horticultural Science. — 2005. — V. 70 (4). — P. 162–172.
 13. *Groza S.* Opisanie Zojiówki // Ogród polski w XIX wieku. Antologia tekstów. — Warszawa: Ośrodek ochrony zabytkowego krajobrazu, 1998. — S. 97–99.
 14. *Gudin S.* Rose: Genetics and breeding / S. Gudin // Plant Breeding Review. — 2000. — Vol. 17. — P. 159–189.
 15. *Gustavsson L.* — Å. Rosenlexikon / L. — Å. Gustavsson — Kopenhagen: Rosinante Forlag A/S, 1999. — 544 s.
 16. *Harkness J.* Roses / J. Harkness — London: Dent & Sons Ltd., 1978. — 290 p.
 17. *Higson H.* The History and Legacy of the China Rose / Howard Higson [Электронный ресурс] // Quarryhill Botanical Garden, 2007. — Режим доступа до журн.: <http://www.quarryhillbg.org/page14.html>
 18. *Higson H.* Jiang Entian Heritage Rose Garden / Howard Higson // The Quarryhill Quarterly. — 2012. — Vol. 9, № 3. — P. 3–4.
 19. *Hurst C. C.* Notes on the origin and evolution of our garden roses / C. C. Hurst // Journal of Royal Horticultural Society. — 1941. — Vol. 66. — P. 242–250, 282–289.
 20. *Jardins Historiques (Charte de Florence 1981)* [Электронный ресурс] // Chartes Internationales sur la Conservation et la Restauration. ICOMOS. — P. 5–8. — Режим доступа до журн.: Chartes Internationales sur la Conservation et la Restauration. ICOMOS. pdf
 21. *Lagarde de.* Voyage de Moscou à Vienne, par Kiow, Odessa, Cinstantinople, Bucharest et Hermanstadt; ou Letters adressées à Jules Griffith / Le comte de Lagarde. — Paris, Strasbourg: Treuttel et Würtz, Libraires, 1824. — 470 p.
 22. *Loudon J. C.* Loudon's Encyclopedia of Plants. — London: Longmans, Green & Co., 1866. — 1576 p.
 23. *Modern Roses — 12: The Comprehensive List of Roses in Cultivation or of Historical or Botanical Importance* / [eds. M. A. Young and Ph. Schorr]. — Shreveport: The American Rose Society, 2007. — 576 p.
 24. *Nestu Ch.* Les roses anciennes / Ch. Nestu. — Paris: Flammarion, 1984. — 185 p.
 25. *Paradise* [Электронный ресурс] // Online Etymology Dictionary, 2001–2013. — Режим доступа до журн.: <http://www.etymonline.com/index.php?term=paradise>
 26. *Personnalités et sociétés qui ont marqué le Jardin de l'État* // Jardin de l'État. 1761–2009: (dossier de presse). — Conseil Général de la Réunion, 2009. — P. 5.
 27. *Plinius Secundus G.* Historia naturalis / Plinius Secundus (Gaius). — Venezia: Johannes de Spira, 1469. — 1432 p.
 28. *Portland roses.* The section [Электронный ресурс] // Rogers Plants Ltd, 2001–2013. — Режим доступа до журн.: <http://www.rogersroses.com/gallery/DisplayBlock~bid~11600~gid~28~source~gallerydefault.asp>
 29. *Rosen von Schultheis.* Älteste deutsche Rosenschule — seit 1868: Herbst 2009 — Frühjahr 2010: katalog. — Bad Nauheim-Steinfurth: Rosenhof Schultheis, 2009. — 128 s.
 30. *Shepherd R. E.* History of the rose / Roy E. Shepherd — New York: The Macmillan Company, 1954. — 264 p.
 31. *Supplément au Catalogue des Roses, cultivées chez Prevost Fils, pépiniériste a Rouen, Membre de l'Académie royale des Sciences, Belle-Lettres et Arts de Rouen; des Sociétés centrale d'Agriculture de la Seine-Inférieure, d'Horticulture de Paris, d'Agronomie pratique de la même ville; corresp. de celle d'Agriculture, Sciences et Arts du dép. de l'Eure, etc.: catalog.* — Rœun: L'Imprimerie de Nicéas Periaux Le Jeune, 1830. — 63 p.
 32. *The Complete Book of Roses* / S. K. Bhattacharjee, B. K. Banerji. — Jaipur: Aavishkar Publishers, Distributors, 2010. — 531 p.
 33. *Trembecki S.* Sophiowka: Poème polonais, traduit vers

français par le comte de Lagarde / Stanislaw Trembecki. — Vienne: L'Imprimerie d'Antoine Strauss, 1815. — 162 p.

34. *Vergilius Maro P. Georgica / Publius Virgilius Maro // Opera, sive Bucolica, Georgica et Aeneis.* — Bruxelles: La Comité de liquidation de la Société Nationale pour la propagation des bons livres, 1852. — P. 31–93.
35. *Wang G. A study of the history of Chinese roses from ancient works and images. / G. Wang // Acta Horticulturae.* — 2007. — Vol. 751. — P. 347–351.

Рекомендувала до друку Куземко А. А.

Е. К. Мороз, И. Л. Дениско
Национальный дендрологический парк «Софиевка» НАН
Украины

ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ РОЗ: ОТ САДОВ С РОЗАМИ ДО РОЗАРИЕВ

Проведен ретроспективний аналіз історії культури роз на фоні історичного процесу розвитку садово-паркового мистецтва. Проаналізовані літературні дані по видовому складу представителів роду *Rosa L.*, використовуваних в декоративному садівництві, починаючи з III тисячоліття до н. е. і до наших днів. Розглянуті сучасні підходи до планування розаріїв та використанню роз різних садових груп.

O. K. Moroz, I. L. Denysko
The National Dendrological Park «Sofiyivka» NAS of Ukraine

THE HISTORY OF ROSE CULTURE: FROM GARDENS WITH ROSES TO ROSE GARDENS

The history of rose culture is retrospectively analyzed against the background of historical process of the landscape art progress. The literary information of the species composition of *Rosa L.* representatives used in ornamental gardening from 3rd millennium BC up to date is observed. The modern approaches to the rose garden planning as well to the exploitation of roses of different garden classes are discussed in the article.